

НЕЙТРАЛІЗАЦІЯ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ ЯК БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ БАНКУ

У статті досліджено основні види ризиків, які впливають на безпеку комерційного банку. Обґрунтовано актуальність розвитку внутрішньобанківських заходів мінімізації та обмеження фінансових ризиків, запропоновано підходи до вдосконалення процесу управління банківськими ризиками та конкретизовано заходи щодо їх нейтралізації.

The article examines the main types of risks that affect the safety of a commercial bank. The urgency of internal measures to minimize financial risks and limitations, approaches for improving the management of banking risks and specific measures to neutralize them.

Ключові слова: безпека банку, банківські ризики, управління фінансовими ризиками.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання актуальним залишається питання забезпечення фінансової безпеки країни. Незаперечним є той факт, що безпосередній вплив на фінансову безпеку країни становить діяльність банківської системи в цілому та кожного комерційного банку зокрема, оскільки, по-перше, фінансова безпека банків – дуже важливий елемент системи фінансової безпеки підприємств, організацій та установ; по-друге, забезпечення фінансової безпеки банків є важливим тому, що підриє довіри до кредитних інститутів – завжди збитки для фінансової безпеки всієї країни. Отже, варто більш докладно зупинитися на питаннях фінансової безпеки комерційних банків, оскільки недостатня увага її забезпеченню може призвести до проблем у діяльності фінансових установ, а значить і до загрози безпеки країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему фінансової безпеки комерційних банків та види ризиків, які спричиняють дану проблему, досліджували багато науковців, певні аспекти даної теми знайшли своє відображення в працях Барановського О.І., Перехрест Л.М., Бриштіної В.В., Єрмошенка М., Сало І.В., Коваленко В.В., Примостки Л.О. Козьменко С.М. Проте дана тема потребує подальшого дослідження, оскільки в умовах обмеженості ресурсів держави постає необхідність активізації внутрішнього менеджменту банку, тобто застосування антикризових заходів на мікрорівні. Тому недостатність напрацювань у цьому напрямі обумовило вибір дослідження.

Формування цілей статті. Успішна діяльність банку в цілому значною мірою залежить від обраної концепції управління ризиками. Мета процесу управління банківськими ризиками полягає в їх обмеженні або мінімізації, оскільки повністю уникнути ризиків неможливо. Для того, щоб мати змогу обмежити та мінімізувати ризики банку, необхідно їх ідентифікувати. Тим більше, як показує досвід, причиною фінансової кризи банку є низька якість менеджменту, тобто неспроможність власників і керівництва вчасно та достовірно виявити реальні ризики, передбачити можливі і побудувати схему їх усунення. Тому метою статті є дослідження основних видів ризиків, які впливають на безпеку комерційного банку та виокремлення певних механізмів їх зниження або нейтралізації.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення фінансової безпеки банківської установи залежить від узгодженості дій на всіх рівнях управління у сфері банківської діяльності: на державному (макро) рівні, на мезорівні – рівні банківської системи та на мікрорівні – на рівні окремого банку. В умовах політичної та економічної нестабільності важливим є питання вироблення інструментів антикризового управління на мікрорівні, оскільки ситуації, які складаються в діяльності того чи іншого банку, можуть бути найрізноманітнішими, тому це вимагає від банків діяти відповідно до нестандартних, кризових ситуацій, використовуючи специфічні інструменти управління.

Для того, щоб банк мав змогу успішно управляти ризиками, необхідно їх вчасно ідентифікувати. Тобто доцільним є виокремлення найхарактерніших сигналів-індикаторів, що свідчать про проблеми банку та про загрозу його фінансовій безпеці. Так, О.І. Барановський виділяє [1, с. 230]:

- затримки з платежами в особливо великих розмірах;
 - введення бюрократичних процедур, що дозволяють гальмувати великі клієнтські платежі; систематичні помилки персоналу, пов'язані з несвоєчасним зарахуванням коштів на розрахункові рахунки і затримками в переведенні значних сум;
 - прохання пролонгації депозитних угод та угод про переоформлення боргових зобов'язань на більш тривалий строк чи заміну їх на банківські акції нових емісій;
 - різке збільшення відсоткових ставок по депозитах і боргових цінних паперах в умовах стабільної ситуації на фінансових ринках;
 - зміна аудиторської фірми, що завіряє фінансову звітність банку; зміна керівництва банку; інформація про зміну основного складу акціонерів;
 - зростання простроченої заборгованості, зростання активів низької якості;
 - штрафи за недотримання обов'язкових нормативів центрального банку.
- Проте вище переліченим сигналам-індикаторам проблем банку передують певні дії банку, які і

викликають ситуації, що загрожують фінансовій безпеці. Дійсно, для ефективного управління ризиками необхідно знати їх причини та передумови. Аналіз загроз, які досліджено у наукових працях Барановського О.І., Перехреста Л.М., Бриштїна В.В., Єрмошенко М., Сало І.В., Коваленко В.В. дає можливість виділення таких найбільш поширених із них [2, с. 47]; [1, с. 229]; [3]; [4, с. 289]; [5]:

- конфлікт інтересів між власниками банку, а також між власниками і виконавчим органом кредитної організації;
- недобросовісно-негативна банківська ділова практика, здійснювана керівництвом, яка пов'язана з реалізацією заходів, що знаходяться на межі шахрайства, напівкриміналу і тіньових операцій;
- цілеспрямований підрив ділової репутації банківської установи;
- недосконалість у підборі кадрів для роботи в банках, недостатність висококваліфікованих фахівців;
- недосконалість структур забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки банківських установ;
- ризикова політика у сфері залучення і розміщення грошових коштів, здійснювана банком з метою максимального отримання доходів у стислі строки, неповернення виданих кредитів, правова неврегульованість цього напрямку банківської діяльності; надання фіктивної інформації клієнтами;
- використання фальшивих векселів, цінних паперів і гарантійних листів, маніпулювання з кредитними картками, банкоматами; вторгнення до банківських комп'ютерних мереж, витік ділової інформації;
- розтрата коштів банківськими службовцями, незаконне привласнення доходу, маніпуляція з витратами, зловживання реальними активами банку чи клієнта, підробка документів або внесення до них фіктивних записів, а також незаконні бухгалтерські записи та інші дії персоналу банку;
- недосконалість структур забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки банківської установи; скорочення клієнтської бази у зв'язку з різким зниженням ресурсної бази, наданням вузького спектру послуг і відмовою клієнтів від послуг;
- порушення чинного законодавства, що може бути підставою для відклику ліцензії на здійснення банківських операцій;
- низький рівень залучення іноземної валюти і готівки у національній валюті, що знаходиться у населення;
- відсутність достатнього золотого запасу;
- недосконалість системи страхування вкладів населення і депозитів підприємств у комерційних банках;
- невідповідність вимог щодо збільшення темпів розвитку банківської системи обсягам реального грошового капіталу для формування коштів банків;
- слабкість маркетингової політики банку: відсутність ретельного аналізу ситуації на фінансовому ринку; невміння обирати партнерів; неефективна рекламна політика просування банківських продуктів на ринок банківських послуг.

Виділені загрози фінансовій безпеці комерційного банку за різнохарактерним впливом, які у науковій літературі поділяють на: фінансові та функціональні. До фінансових ризиків належать: валютний, кредитний, інвестиційний, ринковий, ризик ліквідності, ризик зміни відсоткових ставок, інфляційний, базисний, ризик капітальної стійкості та ін. До функціональних належать наступні види ризиків: технологічний, документарний, операційний, стратегічний, ризик втрати репутації та ін.

Для ефективного управління ризиками того чи іншого виду використовуються різні підходи. Так, наприклад, Примостка Л.О. подає процес управління ризиками як ланцюг наступних етапів [6, с. 33]:

- усвідомлення ризику, визначення причин його виникнення та ризикових сфер;
 - оцінювання величини ризику;
 - мінімізація або обмеження ризиків шляхом застосування відповідних методів управління;
 - здійснення постійного контролю за рівнем ризиків з використанням механізму зворотного зв'язку.
- В свою чергу, Газанфаров Е. пропонує процес управління ризиками представити як послідовність таких етапів [7, с. 64]:
- ідентифікація ризиків і пов'язаних з ними потенційних небезпек і загроз;
 - визначення індикаторів фінансової безпеки банку;
 - впровадження системи діагностики та моніторингу стану фінансової безпеки;
 - розробка заходів, спрямована на забезпечення фінансової безпеки банку як у короткостроковому, так і в довгостроковому періоді;
 - контроль за виконанням запланованих заходів;
 - аналіз виконання заходів, їх оцінка, коректування;
 - ідентифікація небезпек і загроз банку, коректування індикаторів залежно від зміни стану зовнішнього середовища, цілей і завдань банку.

На нашу думку, Примостка Л.О. пропонує процес, який дуже загально описує етапи управління ризиками, тому його варто було б дещо деталізувати. Газанфаров Е. на першому етапі пропонує ідентифікувати ризики, а на другому вказує на необхідність визначення індикаторів фінансової безпеки.

Проте, на нашу думку, успішній діагностиці ризиків має передувати налагодження системи індикаторів фінансової безпеки банку та відповідно формування на їх основі системи її діагностики та моніторингу.

Проаналізувавши запропоновані підходи управління ризиками, виявивши їх позитивні та негативні моменти, вважаємо за доцільне представити таку етапність управління ризиками в банку:

- визначення індикаторів фінансової безпеки банку та формування на їх основі системи її діагностики та моніторингу;
- усвідомлення, ідентифікація та здійснення оцінки величини ризику відповідно до визначених індикаторів та нормативів;
- здійснення заходів, спрямованих на мінімізацію та обмеження ризиків, з метою забезпечення фінансової безпеки банку у довгостроковому та короткостроковому періодах;
- контроль за виконанням цих заходів, їх аналіз і корегування у випадку зміни стану середовища та впливу нових ризиків.

Запропонований нами процес схематично відображено на рис. 1.

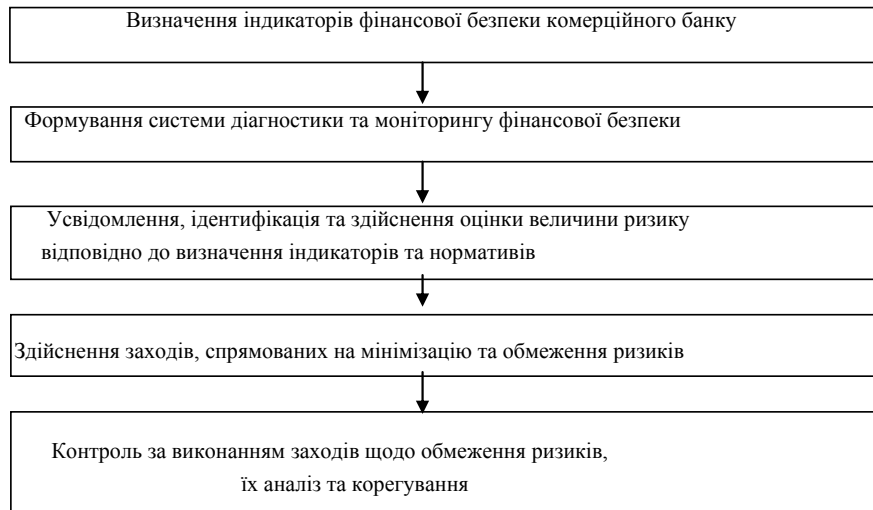

Рис. 1. Етапи процесу управління ризиками

Найбільший вплив на діяльність банку становлять фінансові ризики, які є найчисельнішою групою банківських ризиків. Їх ідентифікація та мінімізація є найважливішою, оскільки саме цей вид ризиків є першоджерелом, безпосередньою загрозою втрати грошових ресурсів, непередбаченими змінами в обсягах, дохідності, вартості та структурі активів і пасивів. Саме тому більш детально варто зупинитися на характеристичі фінансових ризиків та запропонувати деякі заходи щодо їх мінімізації та обмеження, які можуть використовувати банки на мікрорівні.

Кредитний ризик банку – це міра (ступінь) невизначеності щодо виникнення небажаних подій при здійсненні фінансових угод, суть яких полягає в тому, що контрагент банку не зможе виконати взятих на себе за угодою зобов'язань і при цьому не вдасться скористатися забезпеченням повернення позичених коштів [8]. Сучасний підхід до оцінки кредитного ризику полягає в тому, що банк, визначаючи рейтинг для кожного кредиту, який відображає властивий йому ризик, може скласти залежність зміни ринкової вартості кредиту від зміни його рейтингу. З накопичення статистичних даних ця залежність перетворюється в розподіл ймовірностей змін ринкової вартості кредитів, обумовлених кредитним ризиком.

Основними методами зниження кредитного ризику є:

- оцінка кредитоспроможності клієнта (наприклад, бальна оцінка позичальника, тобто визначення рейтингу клієнта на основі спеціально розроблених шкал);
- зменшення розмірів кредитів, що надаються одному позичальнику;
- страхування кредитів;
- залучення достатнього забезпечення;
- надання дисконтних позичок [9, с. 397].

Депозитний ризик комерційного банку – це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості переведення розрахункового або поточного рахунку до іншого банку чи дострокового вилучення вкладу. Найефективнішими методами зниження депозитного ризику є диверсифікація вкладників та лімітування, тобто встановлення граничної суми вкладу [8].

Ризик інфляції – це ймовірність майбутнього знецінювання грошових коштів, тобто втрати їх купівельної спроможності. Інфляційні процеси тією чи іншою мірою притаманні більшості економічних систем. Це загальноекономічне явище, і тому банки не можуть істотно впливати на нього. Але банки можуть використати високі темпи інфляції з метою підвищення дохідності своїх операцій. З огляду на специфіку

свої діяльності банки мають реальні шанси опинитися серед тих, хто скористався стрімкою інфляцією на свою користь за рахунок значних приростів грошової маси та дії кредитного мультиплікатора у процесі кредитування клієнтів. Проте ризик інфляції має і негативний вплив, який виявляється в знецінюванні банківських активів та коштів власників банку - акціонерного капіталу [6, с. 29].

Валютний ризик визначається ймовірністю втрат, пов'язаних зі зміною курсу однієї валюти щодо іншої. Валютний ризик виникає в тих суб'єктів господарської діяльності, які мають на балансі активні, пасивні або позабалансові статті, деноміновані в іноземній валюті. Основними видами валютного ризику в банку є: трансляційний ризик (ризик переказу); комерційний ризик (ризик угоди).

Для зниження валютного ризику банки використовують такі методи:

- надання позики в одній валюті з умовою її погашення в іншій з урахуванням форвардного курсу, зафіксованого в кредитному договорі;
- форвардні валютні контракти;
- валютні ф'ючерсні контракти;
- валютні опціони, свопи;
- прискорення або затримка платежів;
- диверсифікація коштів банку в іноземній валюті;
- структурне балансування активів і пасивів, кредиторської та дебіторської заборгованості;
- паралельні позики, тобто угода двох сторін про надання аналогічних кредитів з однаковими термінами погашення, але виражених у відповідних валютах, місцевому позичальнику, зазначеному іноземною стороною;

- «валютний кошик», тобто використання набору валют з урахуванням відповідних пропорцій, курси яких звичайно змінюються у протилежних напрямках, взаємно врівноважуючи наслідки зміни у котируваннях, тим самим забезпечуючи сукупну стабільність «кошика»;

- страхування або самострахування та форфейтинг [9, с. 384].

Відсотковий ризик комерційного банку - це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості понесення банком втрат через несприятливі зміни відсоткових ставок. Основним методом оцінки відсоткового ризику банку є аналіз гета (різниця між величиною чутливих до зміни ставки відсотка активів і пасивів банку, які необхідно переоцінити або погасити до певного терміну). Відсотковий ризик може знижуватися за допомогою застосування таких методів як страхування, використання плаваючої ставки відсотка, підписання форвардної угоди, відсоткових ф'ючерсних контрактів, опціонів, відсоткових свопів. При цьому система управління відсотковим ризиком користується такими інструментами:

- надання кредитів та залучення депозитів на умовах змінної ставки відсотка;
- подовження термінів кредитування;
- встановлення лімітів мінімальних ставок за кредитами та максимальних ставок за депозитами;
- зміна графіка погашення кредитів та ін. [9, с. 395].

Ризик незбалансованої ліквідності пов'язується з імовірністю того, що банк не зможе своєчасно виконати свої зобов'язання або втратить частину доходів через надмірну кількість високоліквідних активів. Ризик незбалансованої ліквідності може розглядатися як два окремі ризики: ризик недостатньої ліквідності та ризик надмірної ліквідності. Виміряти ризик ліквідності дуже складно, оскільки на цей показник впливає багато чинників, причому більшістю з них сам банк керувати не може. На практиці для контролю за рівнем ліквідності застосовуються спеціальні показники, які здебільшого регулюються центральними банками країн [8]. При управлінні ризиком ліквідності банки звичайно застосовують такі методи: фондування активів; встановлення граничних значень внутрішніх коефіцієнтів (нормативів).

Ризик неплатоспроможності (банкрутства) - це міра (ступінь) невизначеності стосовно того, що банк виявиться неспроможним відповідати за своїми зобов'язаннями. Ризик неплатоспроможності тісно пов'язаний з ризиком ліквідності та з ризиком банкрутства і є похідним від решти ризиків. Саме тому процес управління базується на постійному контролі за рівнем загального ризику, який приймає на себе банк.

Ринковий ризик визначається ймовірністю зміни ринкових цін на фінансові та фізичні активи, що перебувають на балансі банку або обліковуються на позабалансових рахунках. Під фінансовими активами розуміють грошові кошти, іноземну валюту, цінні папери; до фізичних активів відносять дорогоцінні метали, нафту, зерно, кольорові метали тощо. Тут ідеться про реальні активи, тобто фінансові інструменти або товари, які можуть обліковуватися як за активними, так і за пасивними банківськими рахунками, а також за позабалансовими статтями. Отже, зміна ринкової ціни таких активів тягне за собою зміну вартості активних, пасивних статей балансу або позабалансових зобов'язань банку. Найбільшою мірою ринковий ризик стає очевидним, коли банк оцінює вартість статей балансу на підставі ринкових цін за станом на кінець кожного робочого дня. У такому разі будь-які зміни ринкової ціни негайно відображуються в балансі банку. Несвоечасний облік втрат або прибутків породжує додаткові проблеми, оскільки необізнаність щодо факторів ризику не означає їх відсутність.

Базисний ризик визначається ймовірністю структурних зрушень у різних відсоткових ставках. Іншими словами, цей ризик зумовлюється виникненням асиметрії в динаміці окремих ставок (порівняльна характеристика) на противагу відсотковому ризику, який пов'язується зі змінами в рівнях відсоткової ставки

з плином часу (динамічна характеристика). Наприклад, якщо відсоткові ставки за кредитами визначаються на базі ставок міжбанківського ринку, а ставки за депозитами прямо до цього ринку не прив'язані, то будь-яка невідповідність у змінах двох різних базових ставок може потягти за собою додаткові збитки або прибутки, що й означає наявність базисного ризику.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу усвідомити, що обмеженість ресурсної бази держави, політична та економічна нестабільність на рівні держави, актуалізує проблему вдосконалення фінансового менеджменту банків щодо мінімізації та обмеження ризиків, серед яких найбільшу питому вагу мають фінансові ризики. Тобто зростає важливість управління на мікрорівні, проте лише поєднання адекватних дій регулятора (тобто управління на мезо- та макрорівнях) та ефективного антикризового менеджменту банків всередині дасть змогу якнайшвидше мінімізувати загрози банківській системі та й державі в цілому. Тому у статті було досліджено сигнали-індикатори, які вказують на існування проблеми в комерційному банку, а також причини та передумови, що спричиняють виникнення цих проблем. Управління ризиками запропоновано здійснювати відповідно до представленого процесу, який включає ряд послідовних етапів. Виявлено, що найбільший вплив на безпеку банку мають здатність здійснювати фінансові ризики, тому в статті виокремлено певні механізми їх зниження або нейтралізації.

Література

1. Барановський О. І. Фінансова безпека : монографія / О. І. Барановський. – Інститут економічного прогнозування. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
2. Перехрест Л.М. Антикризове управління як чинник підвищення рівня фінансової безпеки банків / Л.М. Перехрест, В.В Бриштін // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 6. – С. 245-249.
3. Економічна безпека України: проблеми та перспективи (Матеріали “круглого столу”) [Електронний ресурс] / М. М. Єрмошенко // Стратегічна панорама. – 2007. – № 2. – Режим доступу до журналу : <http://www.niss.gov.ua/book/journal/ekon.htm#b2> – Основні засади підвищення фінансової безпеки держави.
4. Сало І. В. Фінансовий менеджмент банку : навчальний посібник / І. В. Сало, О. А. Криклій – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2007. – 589 с.
5. Наукова бібліотека ім. І.В. Вернадського: наукова періодика України (журнали та збірники наукових праць) [Електронний ресурс] / В.В. Коваленко // Вісник Української академії банківської справи. – 2009. – № 1. – Режим доступу до журналу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VUABS/texts/2009_1/26.3.04.pdf. – Фінансова безпека у контексті стратегічного управління фінансовою стійкістю.
6. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент банку: навч. посіб. / Л.О. Примостка. – К. : КНЕУ. – 1999. – 358 с.
7. Газанфаров Е. Сутність фінансової безпеки банків та її роль у системі забезпечення фінансової безпеки держави / Е. Газанфаров // Економіка та держава. – 2010. – № 6. – С. 62-64.
8. Видавництво «Наука і освіта» (Publishing house Education and Science) [електронний ресурс]/Тетюра К. С., Мелентьєва О.В.// Економіка: проблеми теорії та практики. – 2008. – № 12. – Режим доступу до журналу : http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Economics/31155.doc.htm. – Види банківських ризиків та методи їх зниження
9. Козьменко С.М. Стратегічний менеджмент банку [Текст] / С.М. Козьменко, Ф.І Шпиг, І.В. Волошко // Strategic Management of a Bank: навч. посіб. – Суми: ВТД “Університетська книга”. – 2003. – 608 с.

Надійшла 12.10.2010

УДК 338.409.3

Г. М. КОЛІСНИК

Закарпатський державний університет

СУТНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ТА ВИДІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

З'ясовано сутність суб'єктів господарської діяльності, а також проведено аналіз концептуальних підходів до визначення суті підприємництва як особливого виду діяльності. Досліджено в історичному ракурсі з поглядів економістів-класиків сутність суб'єктів підприємницької діяльності, а також з'ясовано функції підприємництва в концепції видатних економістів. Розглянуто структуру та елементи господарської діяльності у ринковій економіці та спільні риси які притаманні суб'єктам підприємницької діяльності. Дано характеристику видам економічної діяльності.

The essence of economic entities, as well as the analysis of conceptual approaches to the definition of entrepreneurship as a special kind of activity. Studied in a historical perspective on the views of classical economists essence of businesses and elucidated the function of entrepreneurship in the concept of eminent economists. The structure and elements of economic activity in the market economy and the similarities are inherent to entrepreneurs. The characteristic of economic activities.

Ключові слова: суб'єкти підприємницької діяльності, підприємець, підприємництво, господарська діяльність, функції підприємництва, види економічної діяльності, класифікація видів діяльності.

Постановка проблеми. Будь-яке суспільство для забезпечення нормального створення (достатньо